

PRELIMINARII LA O CERCETARE ISTORICĂ A INSERATELOR BIBLICE ÎN LITERATURA ROMÂNĂ VECHIE (SECOLELE XVI-XVIII)*

MARIANA NASTASIA

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
mariananastasia@yahoo.com

Zusammenfassung: Da im Mittelpunkt meiner Beschäftigung das Studium des biblischen Einflusses auf die mittelalterliche rumänische Literatur aus einer sprachwissenschaftlichen diachronischen Perspektive lag, ist es das Ziel meiner Arbeit, zu folgen, wie der biblische Text in den Schriftwerken vom 16. bis zum 18. Jahrhundert bearbeitet wurden. Die Grundlage der Forschung wird die Coserius Theorie der wiederholten Rede und die Theorie der Diskurstraditionen sein, um eine Klassifizierung Verarbeitungsarten der biblischen Bruchstücke zu erreichen.

Schlüsselwörter: wiederholte Rede, Diskurstraditionen, mittelalterliche Schriftwerke, buchstäblicher biblischer Einfluss.

După cum anunță și titlul, în lucrarea de față îmi propun să schițez direcțiile de cercetare ale unui câmp mai puțin explorat în filologia biblică românească, și anume studiul inseratelor biblice în literatura română veche. În ceea ce privește instrumentarul teoretic, mă voi opri aici asupra conceptului de *tradiții discursive*, mai puțin cunoscut în lingvistica românească, dar care se bucură de un real succes în spațiul german, unde este valorificat de diferite ramuri ale lingvisticii.

Voi puncta câteva aspecte definitorii ale literaturii române vechi și voi încerca o clasificare a primelor scrieri în limba română, coroborând diferitele puncte de vedere cuprinse în istoriile literaturii române.

1. Specificul literaturii române în contextul cultural european

Spre deosebire de celelalte literaturi romanice, în care, începând cu secolul al XI-lea, discuțiile privitoare la raportul dintre rațiune și credință sunt înlocuite cu altele noi, ieșite de sub tutela Bisericii, pentru a fi tratate teme precum „raportul dintre om și natură, individ și societate, bărbat și femeie, iubirea platonice și iubirea corporală, problema căsătoriei și a fericirii” (Oțetea 1941, 191), care anunță apariția ideilor umaniste și renaștentiste, cele mai vechi texte românești poartă marca stilului bisericesc, arhaic și destul de greoi din cauza fidelității față de originalele care au stat

---

* *Einführung in das Studium biblischer Einfügungen in die mittelalterliche rumänische Literatur.*

la baza traducerii lor și se înscriu încă în sfera gândirii medievale, construită pe baza unui principiu unificator recunoscut în imaginea lui Dumnezeu, în funcție de care se negociază criteriile morale care pot duce la condamnare sau la mântuire. În spațiul românesc se recunosc încă tiparele gândirii medievale, descrise de Johan Huizinga în cunoscutul studiu dedicat declinului formelor medievale în Franța secolului al XV-lea:

Viața creștinătății medievale era impregnată și complet saturată, în toate aspectele ei, de reprezentări religioase. Nu există lucru sau acțiune, în care să nu se facă în permanență referire la Cristos și la credință. Viața este dominată de o interpretare religioasă a tuturor lucrurilor și se constată o uriașă desfășurare de credință sinceră (Huizinga 1994, 234).

Această defazare culturală față de mediul occidental îl determină pe George Călinescu (1941/2008, 11) să vorbească în istoria sa despre un „Ev Mediu întârziat” al literaturii române. Criticul atrage atenția asupra faptului că primele traduceri în limba română nu formează o literatură. Totuși, rolul cultural al primelor scrieri de sorginte biblică este atât de însemnat, încât nu se poate vorbi despre o tradiție literară românească, fără ca acestea să fie aduse în discuție. Alexandru Andriescu îl combate pe G. Călinescu și arată că „o adevărată tradiție literară [...] nu se poate întemeia, într-o cultură ca a noastră, lipsită de alte forme de manifestare în scris, decât în limbajul specializat în procesul tălmăcirii imaginilor biblice din literatura religioasă” (Andriescu 2004, 15). Componenta biblică se reflectă atât în cărțile religioase, menite să răspundă unor necesități cultice, cât și în scrierile care i-au urmat și care s-au bucurat de o circulație mai largă: în așa-numita literatură didactică, în textele hagiografice sau în cele istoriografice. În toate aceste scrieri, Biblia este deseori citată ca *auctoritas*, contribuind la articularea unui discurs eminentemente didactic și moralizator.

2. Tradiția scrierilor românești de sorginte biblică

Lucrările de istoria limbii române literare (Munteanu/Țăra 1983; Gheție 1975; Gheție/Mareș 1985) prezintă textele românești vechi grupate în funcție de mai multe criterii: pe de o parte, în funcție de conținut, sunt diferențiate textele bisericești de cele laice, pe de altă parte, în funcție de stilurile funcționale cărora aceste texte le aparțin, scrierile sunt împărțite în texte juridice, științifice sau literar-artistice. Dacă o împărțire a scrierilor după criteriul conținutului se poate face destul de ușor, în privința delimitării stilurilor, părerile sunt divergente și s-au făcut diferite clasificări, pe baza înțelesului conferit termenului de *stil* și în funcție de felul în care s-au raportat teoreticienii care au studiat acest aspect la limba literară și la funcțiile limbajului. De pildă, Gheție (1975) nu operează o diferențiere clară în interiorul acestei taxonomii și împarte textele în: bisericești, istorice, administrative, beletristice

și științifice. Nici clasificarea realizată în Gheție/Mareș (1985) după același criteriu nu este mai clară: după o împărțire a scrierilor în două clase mari – literare și neliterare –, se aduc în discuție, pe rând, textele biblice, cazaniile, textele religioase apocrife, textele juridice și cărțile populare.

Pentru că problema clasificării din punctul de vedere al teoriei stilurilor nu ne interesează în mod direct pentru lucrarea de față, vom prezenta o clasificare a celor mai importante texte din epoca veche a românei literare, în funcție de conținutul acestora. Având în vedere intenția noastră de a urmări tehnicile de prelucrare a decupajelor scripturistice, vom acorda o atenție deosebită scrierilor bisericești, în interiorul cărora se disting mai multe categorii de texte. Pe unele dintre acestea le vom considera pe parcursul cercetării ca texte de control, în măsura în care ar fi putut servi ca surse pentru creațiile literare pe care le avem în vedere. În vederea descrierii acestor texte, am avut în vedere lucrările de specialitate menționate la începutul acestui paragraf (Munteanu/Țâra 1983; Gheție 1975; Gheție/Mareș 1985) și clasificarea propusă de Eugen Munteanu (2013). Am optat pentru această clasificare deoarece corespunde cel mai bine mizelor pe care le urmărim.

Din categoria lucrărilor cu conținut religios fac parte în primul rând textele biblice propriu-zise, care cuprind, în general, fragmente sau cărți ale Sfintei Scripturi. Din secolele XVI-XVII s-au păstrat mai multe tipuri de cărți bisericești traduse în limba română, majoritatea fiind cărți de cult, utilizate cu diferite ocazii ale ritualului divin. Din această categorie fac parte *Psaltirea* (psaltirile rotacizante și cele editate de diaconul Coresi), *Apostolul* (variante din secolul al XVI-lea ale *Apostolului* s-au păstrat în *Codicele Bratul*, *Codicele voronețean*, *Praxiul coresian* și *Apostolul Iorga* – cf. Gafton 2001), *Palia de la Orăștie* și *Tetraevanghelul* (*Tetraevanghelul de la Sibiu*, *Tetraevanghelul coresian*).

Nu trebuie uitat nici faptul că *Biblia de la București* s-a impus ca *textus receptus* pentru versiunile ulterioare ale Bibliei în limba română. Pentru cultura română, Biblia lui Șerban reprezintă „tot posibilul unei epoci” (Florescu 2015, 66) din punct de vedere traductologic și editorial și fixează reperele unei tradiții în această direcție (Nastasia 2017, 42-44). E interesant de urmărit, și Alexandru Andriescu (2004, 94; vezi de asemenea MLD IX, 45-60) pleda pentru acest lucru, în ce măsură a fost folosită prima ediție a Bibliei românești ca sursă directă pentru prelucrarea filonului biblic în scrierile literare de la sfârșitul secolului al XVII-lea și în cele care aparțin secolului al XVIII-lea, până la apariția *Bibliei de la Blaj*. Textele cronicarilor, de pildă, dar și creațiile lui Dimitrie Cantemir conțin numeroase elemente de sorginte biblică, ale căror izvoare nu au fost încă identificate cu exactitate. De asemenea, în cazul scrierilor lui Cantemir, nu s-a ajuns încă la un consens dacă acesta a preluat materialul biblic din textul Vulgatei (ipoteza lui Moldovanu, 1969) sau dacă a avut la îndemână un exemplar din *Biblia de la București* (ipoteză pe care încearcă să o demonstreze Al. Andriescu 2004, 94; deoarece nu ajunge la un rezultat concludent, Andriescu îndeamnă la cercetări viitoare).

Printre textele cu conținut religios se numără și textele de educație creștină precum rugăciunile *Tatăl nostru* și *Creșutul*, respectiv cărțile propriu-zise de învățatură, numite catehisme. *Simbolul credinței* este, după Sfânta Scriptură, cel mai important text al creștinismului (Pîrvuloiu 2011, 189) și conține „o expunere succintă și precisă a principalelor dogme creștine” (Munteanu 2013, 18).

O altă subcategorie a scrierilor cu caracter religios se referă la textele liturgice, folosite în diferite momente ale săvârșirii liturghiei. Dintre aceste texte, cele mai importante cărți pentru îndeplinirea serviciului divin sunt *Liturghierul*, *Molitvenicul* și *Octoiubul*. În secolul al XVII-lea, acestea sunt traduse integral în limba română de către mitropolitul Dosoftei. Astfel, în 1679, apare la Iași *Dumnezeiasca liturghie*, în 1681 este tipărit *Molitvănicul de-nțales*, iar în 1683 este publicat *Octoiubul*.

De asemenea, între textele cu conținut bisericesc trebuie incluse și cele cu caracter omiletic, reprezentând predici ale învățaților bisericii, al căror scop era transmiterea unor învățături și a unor pilde moralizatoare. După cum notează și Munteanu (2013, 23-26), din secolul al XVI-lea s-au păstrat două cazanii, *Tâlcul evangheliilor* (1567-1568) și *Evanghelia cu învățatură* (1580-1581), tipărite de diaconul Coresi. O lucrare de referință a secolului al XVII-lea pentru această categorie de texte este *Cazania* lui Varlaam, pe care mitropolitul moldovean o tipărește în 1643 la Iași. În 1645 apare și *Răspuns împotriva catebismului calvinesc*, o broșură construită pe tiparul întrebare-răspuns, în care autorul urmărește să combată ideile calviniste. Textul este important și pentru că susține ideea săvârșirii serviciului religios în limba poporului.

La fel ca scrierile cu caracter omiletic, pravilele sunt o categorie a textelor bisericești de rangul al doilea (în categoria scrierilor de rangul întâi intră numai textele biblice propriu-zise) și cuprind „canoane bisericești, legi, dispoziții, hotărâri și alte prescripții de drept bisericesc și civil, întemeiate pe dreptul canonic bizantin” (Munteanu 2013, 26-27). Notăm aici ca fiind semnificative *Pravila de la Govora* (1640), traducere a călugărului muntean Mihail Moxa, și *Șapte taine a besearecii* (1644) atribuită lui Eustratie Logofătul. În Munteanu/Țâra (1983, 93) sunt numite și două lucrări de drept civil, *Cartea românească de învățatură*, publicată la Iași în 1646, și *Îndreptarea legii*, apărută la Târgoviște în 1652, o prelucrare după normele lingvistice muntenești a culegerii de legi din Moldova.

Tot în secolul al XVI-lea apar și primele traduceri ale unor texte laice, aparținând literaturii populare, unde exemplele moralizatoare se împletesc cu pilde din viețile sfinților sau cu povești inspirate din cărțile biblice. Începând cu secolul al XVII-lea, datorită caracterului accesibil și conținutului atrăgător pentru cititori, numărul cărților populare crește. Asumându-și în primul rând o sarcină moralizatoare, scrierile prezintă diferite inserții paremiologice sau trimiteri la pildele cărților sfinte. Datorită influențelor culturale diverse, literatura populară ilustrează totodată caracterul eterogen al vechilor texte românești de proveniență laică.

Dintre acestea, textele cu caracter didactic sunt menite să completeze „medievalitatea întârziată” a literaturii române vechi. În timp ce în Europa Occidentală se afirmă creațiile Renașterii, în spațiul românesc circulă diferite traduceri ale unor creații compozite, unde componenta folclorică se îmbină cu învățătura creștină și cu literatura apocrifă. Pentru realizarea cercetării noastre vom avea în vedere numai câteva dintre aceste cărți, pe care le vom numi în continuare.

Se presupune că traducerea romanului *Alexândriia* în limba română a fost făcută după un original sârbesc (Cartoian 1980), dar nu s-au păstrat decât copii ale acesteia. Cea mai veche versiune copiată datează de la 1620 și a fost realizată de preotul Ion Românul din zona Hunedoarei (cf. Cartoian 1980, 134). *Fiziologul* este inclus de Nicolae Cartoian (1974, 1980) în categoria tratatelor de zoologie și morală. Animalele sunt descrise din perspectiva unor valori religioase, interpretarea acțiunilor lor făcându-se pe baza aluziei la pilde și întâmplări din Biblie. *Varlaam și Ioasaf* este un roman oriental, tradus în secolul al XVII-lea de Udriște Năsturel (în opinia lui N. A. Ursu 2002, 135, de Daniil Andrean Panoneanul), după un manuscris slavonesc. Scrierea, o prelucrare a vieții lui Buddha, se compune ca o pledoarie pentru viața ascetică de inspirație creștină. *Archirie și Anadan* este un roman didactic de proveniență asiriană, tradus în românește prin secolul al XVII-lea. Lucrarea se construiește în jurul învățăturilor pe care Archirie i le transmite nepotului său Anadan, de unde bogăția de sentenții și proverbe, cele mai multe de origine biblică. *Învățăturile lui Neagoie Basarab către fiul său Teodosie* este o scriere reprezentativă pentru literatura de inspirație parenetică. Textul s-a păstrat în traducere românească în mai multe versiuni manuscrise, cea mai veche datând din secolul al XVII-lea (v. Călinescu 1970, 266). Scrierea prezintă influențe culturale bizantine și slave și conține numeroase citate și aluzii biblice cu potențial educativ.

Secolul al XVIII-lea a însemnat și apariția istoriografiei în Moldova și Țara Românească. Tradiția moldovenească înregistrează cronicile unor învățați precum Grigore Ureche (*Létopisețul țării Moldovei*), Miron Costin (*Létopisețul Țării Moldovei*), Nicolae Costin (*Letopisețul Țării Moldovei, de la zidirea lumii până la 1601; Letopisețul Țării Moldovei de la 1709 la 1711*) și Ion Neculce (*Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*, precedat de câteva portrete ale unor personalități ale vremii, unite sub titlul *O samă de civinte*), în timp ce în Muntenia, pe lângă scrierile unor cronicari anonimi, s-au păstrat cronici semnate de Radu Greceanu (*Viața lui Constantin Brâncoveanu*), Radu Popescu (*Istoriile domnilor Țării Rumânești*) ori stolnicul Constantin Cantacuzino (*Istoria Țării Rumânești*). Scrierile istorice prezintă interes pentru cercetarea inseratelor biblice, întrucât, datorită caracterului lor moralizator și înțelegerii teocratice a evenimentelor, acestea conțin foarte multe citate și aluzii la secvențe din Scriptură. În acord cu observațiile lui Vauchez (1994, 58), putem afirma și în acest caz că istoria particulară a Țărilor Române „se înscrie în istoria globală a poporului lui Dumnezeu, care este departe de a fi încheiată”. Cu Miron Costin începe și tradiția scrierilor beletristice. În 1672

apare poemul filozofic *Viața lumii*. La baza textului stau *Psalmi* lui David și *Ecclesiastul*, carte a Vechiului Testament cu caracter sapiențial. În 1705 apare *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir.

Spre sfârșitul secolului al XVII-lea, traduceri și scrieri românești variază din punct de vedere tematic. Sunt abordate astfel teme precum filozofia, medicina, geografia, astronomia, încercându-se o sincronizare cu literatura Europei occidentale. Contribuțiile lui Dimitrie Cantemir marchează trecerea de la literatura română medievală spre umanismul Renașterii. Amintim aici scrierea filozofică *Divanul sau gălceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul*, care conține numeroase inserții sau aluzii biblice, ca fiind reprezentativă în acest sens. Deși abordează o tematică recurentă în literatura medievală și se compune ca o culegere de citate de sorginte biblică, *Divanul* lui Cantemir „oferă numeroase elemente care-l clasează între operele de legătură dintre două epoci și două lumi” (V. Căndea, în Cantemir 2003, 47).

3. Biblia ca sursă a creației literare

Pentru omul medieval, Biblia este mai mult decât o carte, este mijlocul prin care se oferă interpretări și răspunsuri la misterele lumii. Scriptura se transformă astfel într-un model de scriitură, de unde sunt preluate principalele teme și motive ale textelor medievale și umaniste, indiferent dacă vorbim de discursul cu valențe didactice, hagiografice sau istoriografice.

Prin urmare, recomandarea lui André Jolles (ap. Jauß 1977, 37) de a studia speciile discursive ale Evului Mediu (datorită valențelor retorice pe care le dețin, autorul încadrează aici legenda, parabola, alegoria, exemplul) ca forme de transmitere a unor adevăruri religioase care se revendică de la un prototip biblic nu ar trebui ignorată. Metoda lui Jolles se înscrie în paradigma celor patru sensuri de înțelegere a unei opere (literal, alegoric, moral și anagogic), care, începând de la Origen, se transformă în teoria celor patru sensuri ale Bibliei, tratată, între alții, de Northrop Frye sau Umberto Eco. Pentru cercetarea noastră ar fi interesant de urmărit în ce măsură erau înțelese sensurile alegorice și cele morale de către cărturarii români din epoca veche române literare și cum le valorificau aceștia în scrierile lor.

Discursul biblic este valoros și din punct de vedere lingvistic. Georg Kaiser (2005, 71-83) semnală importanța corpusului datorat traducerilor biblice pentru studiul schimbărilor lingvistice produse într-o limbă. Dincolo de această valorificare a textelor de sorginte biblică, trebuie semnalată prezența lor în diferite creații literare prin citare, parafrazăre, aluzie sau alte tipuri de modificări. Prin această idee ne apropiem de metafora lui Gérard Genette a literaturii ca palimpsest, unde Biblia joacă excelent rolul de hipotext.

4. Problematika inseratului biblic – delimitări conceptuale (intertextualitate, discurs repetat, tradiții discursive)

Așa cum se poate constata din titlu, nu am folosit pentru indicarea temei nici termenul de *citat*, nici termenul cu o acoperire mai largă *inserție*, ci am optat pentru *inserat*, întrucât sunt de părere că acoperă cel mai bine conceptele care vor fi discutate din punct de vedere teoretic. Așa stând lucrurile, principala provocare a cercetării, și miza acesteia totodată, va fi realizarea unei clasificări clare a diferitelor tipuri de prelucrări ale textului de sorginte biblică, care să poată fi valorificată în studierea funcțiilor retorico-stilistice pe care acestea le dețin la nivel textual. Pentru atingerea acestui obiectiv voi opera cu instrumentarul teoretic al unor arii științifice diverse: teorie literară, traductologie biblică, teorie lingvistică. În contribuția de față, voi aminti doar direcțiile de abordare a problematicii intertextualității în planul teoriei literare și punctul de plecare în ceea ce privește abordarea lingvistică și mă voi opri, așa cum anunțam la început, asupra conceptului de *tradiții discursive*.

În planul teoriei literare (care este, mai degrabă, un excurs teoretic care să ușureze înțelegerea abordării lingvistice) ținem seama de relațiile transtextuale teoretizate de Genette (1982) (hipertextualitate, intertextualitate, paratextualitate, metatextualitate, arhitextualitate), urmând a expune punctul de vedere al Juliei Kristeva – cercetătoarea „limitează zona de cercetare la discursul literar” (Panaitescu 1994, 85-86) și înțelege prin intertextualitate un mod prin care textele se inserează în istorie (Kristeva 1969, 88) – și opinia lui Michel Riffaterre (el propune o teorie a receptării, în care intertextul se compune din „ansamblul textelor care se regăsesc în memorie la lectura unui pasaj dat” – Riffaterre 1981, 4, trad. n.) cu privire la intertextualitate, în timp ce în plan lingvistic teoria lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu cu privire la *discursul repetat*, concept propus de marele savant pentru a teoretiza problematica raportului intertextual, înțeles ca indicând „legături cu semne întrebuintate deja în alte texte” (Coșeriu 1994, 151), va reprezenta punctul de plecare a analizei noastre. Perspectiva lingvistică ne interesează în vederea unei clasificări a tipurilor de *discurs repetat* (expresii, locuțiuni fixe, proverbe, citate, construcții sentențioase, aluzii, parafraze, wellerisme, refrene etc.) și pentru descrierea felului în care pasajele de discurs „gata făcut” pot fi întrebuintate în noi tipare discursive.

În ceea ce privește problematica *tradițiilor discursive*, lucrările de specialitate le situează la granița dintre o abordare de tip lingvistic și o abordare a interferențelor textuale în planul teoriei literare. Termenul de tradiții discursive este un concept postcoșerian formulat de Koch (1987), o parte dintre ideile expuse aici fiind reluate ulterior. Renumitul romanist pleacă de la teoria coșeriană a limbajului și propune, pe lângă dimensiunea istorică a limbilor, o istoricitate textuală. Miza lui Koch a fost aceea de a aduce tradiționalitatea și repetitivitatea textelor în prim-planul cercetării lingvistice.

Un discipol de-al lui Coșeriu, Johannes Kabatek, nuanțează termenul propus de Koch, înțelegând importanța acestei noțiuni pentru studiile de lingvistică. Pentru Kabatek, tradiția discursivă cuprinde „repetiția unui text sau a unei forme textuale ori a unei maniere particulare de a scrie sau de a vorbi care capătă valoare de semn propriu (prin urmare este semnificativă)” (Kabatek 2015, 154). În consonanță cu viziunea magistrului său, Kabatek (2015, 72) insistă asupra nivelului tradițional al textelor: „elemente care se repetă, dar care nu sunt identice cu limba istorică ca sistem”.

Dacă Peter Koch împărțise nivelul istoric din tripartiția coșeriană în două subdiviziuni diferite (istoricitatea limbii și tradiționalitatea textelor), Kabatek se distanțează de viziunea acestuia și semnalează existența a trei istoricități lingvistice simultane: o istoricitate primară, a unui sistem semiotic primar, definit de reguli gramaticale și caracteristici formale, o istoricitate secundară, „a tradiției și a repetiției textelor, formelor sau conținuturilor [...], în care limbajul nu mai este tehnică liberă [...], ci purtător de legături și ancore care indică trecuturi concrete” (Kabatek 2015, 115), și o a treia istoricitate, care corespunde textului ca individ. În acest fel, tradițiile discursive pot fi comparate cu alte tradiții culturale precum arhitectura sau moda. Pot fi incluse în categoria tradițiilor discursive genurile și speciile literare, temele, motivele, clișeele de orice fel:

O tradiție discursivă (TD) se poate forma pe baza oricărui element semnificativ, atât formal, cât și de conținut, a cărui reevocare stabilește o legătură de unire între actualizare și tradiția textuală; orice relație care se poate stabili semiotic între două enunțuri, fie cu privire la enunțul însuși, fie cu privire la elementele referențiale, la anumite caracteristici ale formei textuale sau la elementele textuale folosite (Kabatek 2015, 74).

Lingvistul german își dă seama de potențialul științific și de posibilitățile de cercetare pe care le oferă diferențierea nivelurilor vorbirii, realizată de Coșeriu cu privire la universalitatea textelor și problematica tradițiilor discursive. De altfel, în ultimii ani, conceptul de *tradiție discursivă* s-a bucurat de o atenție deosebită din partea cercetătorilor, în spațiul german mai ales. În spațiul românesc, în schimb, nu există până în prezent contribuții notabile pe această temă. O idee deosebit de importantă a acestei direcții de cercetare este aceea că „tradițiile discursive nu ar trebui să fie considerate plecând de la „tipare” deja formate, ci plecând de la ceea ce este posibil să fie tradițional într-un text” (Kabatek 2015, 74).

5. Concluzii

Considerăm că prin stabilirea unei tipologii a inseratelor biblice, prin ilustrarea practicilor de prelucrare a inseratului biblic în literatura română veche și prin analizarea valorilor expresive generate de acestea, așa cum își propune cercetarea

noastră, aceasta va deveni un instrument util atât pentru studiul limbii literare, cât și în domeniul hermeneuticii literare, oferind un punct de vedere nou în posibilitățile de abordare a vechilor texte românești.

Bibliografie

- Andriescu, Alexandru, *Psalmii în literatura română*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2004, 5-139.
- Cantemir, Dimitrie, *Divanul. Istoria Ieroglifică. Hronicul vechimei a romano-moldo-vlabilor*, în *Opere, I*, studiu introductiv de Virgil Cândea, București, Editura Academiei Române, Univers Enciclopedic, 2003.
- Cartoian, Nicolae, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I-II, București, Editura Enciclopedică Română, 1974.
- Cartoian, Nicolae, *Istoria literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1980.
- Călinescu, George (coord.), *Istoria literaturii române I. Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400-1780)*, ediția a II-a revăzută, București, Editura ARSR, 1970, 227-596.
- Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Editura Fundațiilor Regale, 1941/2008, 11-49.
- Coșeriu, Eugeniu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, ca supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. XXXIII, Seria A, Lingvistică, Iași, 1994.
- Florescu, Ioan-Florin, *În multe chipuri de Scripturi: Studii de traductologie biblică românească*, Iași, Editura „Alexandru Ioan Cuza”, 2015.
- Gafton, Alexandru, *Evoluția limbii române prin traduceri biblice din secolul al XVI-lea. Studiu lingvistic asupra Codicelui Bratul în comparație cu Codicele Voronețean, Praxiul Coresian și Apostolul Iorga*, Iași, Editura „Alexandru Ioan Cuza”, 2001.
- Genette, Gérard, *Palimpsestes: La Littérature au second degré*, Paris, Éditions du Seuil, 1982.
- Gheție, Ion, *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975.
- Gheție, Ion/Mareș, Alexandru, *Originile scrisului în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.
- Huizinga, Johan, *Amurgul Evului Mediu. Studiu despre formele de viață și gândire din secolele al XIV-lea și al XV-lea în Franța și în Țările de Jos*, versiune românească de H. R. Rodian, București, Editura Univers, 1970.
- Jauß, Hans Robert, *Alterität und Modernität der mittelalterlichen Literatur*, München, Wilhelm Fink Verlag, 1977.
- Kabatek, Johannes, *Tradiții discursive. Studii*, Cristina Bleorțu, Adrian Turculeț et. al. (ed.), București, Editura Academiei, 2015.
- Kaiser, Georg, *Bibelübersetzungen als Grundlage für empirische Sprachwandeluntersuchungen*, în *Romanistische Korpuslinguistik. II. Korpora und diachrone Sprachwissenschaft*, Tübingen, Narr, 2005, 1-83.
- Koch, Peter, *Diskurstraditionen: zu ihren sprachtheoretischen Status und zu ihrer Dynamik*, în Barbare Frank, Thomas Haye, Doris Tophike (Hrsg.), *Gattungen mittelalterlicher Schriftlichkeit*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1997.
- Kristeva, Julia, *Σημειωτική. Recherches pour une sémanalyse*, Paris, Éditions du Seuil, 1969.

- Munteanu, Eugen, *Rolul Bisericii și al textelor cu conținut bisericesc în procesul de formare a vechii române literare. Un punct de vedere filologic*, în Nicolae Cristian Cădă (ed.), *Șerban Cantacuzino, Antim Ivireanul și Neofit Cretanul – Promotori ai limbii române în cult*, București, Editura Cuvântul Vieții, 2013, 7-79.
- Munteanu, Ștefan/Țâra, Vasile, *Istoria limbii române literare. Privire generală*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983.
- Nastasia, Mariana, *Erfolgreicher Abschluss eines bedeuteten Langzeitprojekts: Monumenta linguae Dacoromanorum*, traducere de Wolfgang Dahmen, „Romanistik in Geschichte und Gegenwart”, Heft 23, 1, Hamburg, Buske Verlag, 2017, 41-53.
- Oțetea, Andrei, *Renașterea și Reforma*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1941.
- Panaiteșcu, Val. (coord.), *Terminologie poetică și retorică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1994, 85-92.
- Pîrvuloiu, Dionisie Constantin, *Simbolul de credință niceo-constantinopolitan. Observații critice privind traducerea românească*, „Text și discurs religios”, 3, 2011, 189-203.
- Riffaterre Michael, *L'intertexte inconnu*, „Littérature”, nr. 41, *Intertextualité et roman en France, au Moyen Âge*, 1981, 4-7, online: <https://www.persee.fr/doc/litt_0047-4800_1981_num_41_1_1330>.
- Ursu, N. A., *Contribuții la istoria culturii românești. Studii și note filologice*, Iași, Editura Cronica, 2002.
- Vauchez, André, *Spiritualitatea Evului Mediu occidental*, traducere de Doina Marian și Daniel Barbu, postfață de Daniel Barbu, București, Editura Meridiane, 1994.